

מהלך חד-צדדי כמעצב אסטרטגי: 20 שנה ליציאה מלבנון, 30 יום לסיפוח

אודי דקל וענת קורץ

יציאת צה"ל מלבנון לפני 20 שנה הייתה מהלך חד-צדדי שנקטה ישראל: היערכות מחודשת על קו גבול בינלאומי שהוכר על ידי האו"ם. לעומת זאת, החלת ריבונות ישראלית על שטחים בגדה המערבית, גם היא כמהלך חד-צדדי, תהיה סיפוח שטח הנתון במחלוקת בין ישראל לבין הפלסטינים ואשר קיים קונצנזוס רחב בקרב גורמים בינלאומיים לגבי אי-חוקיותו. מניתוח היציאה מלבנון ניתן לגזור שלושה לקחים עקרוניים - מעצב אסטרטגי, הקשר, וחד-צדדיות - העשויים לסייע בבחינת השלכותיו של מהלך סיפוח בגדה המערבית. סיפוח בלי הסדר מדיני עם הפלסטינים יהיה מעצב אסטרטגי, שכן יטרוף את הקלפים וישנה את כללי המשחק בזירת הסכסוך. בעוד מאזן ההשלכות של היציאה מלבנון התברר עם הזמן כנוטה לצד החיוב, האווירה בישראל ובקרב הפלסטינים, וכן התנסויות עבר של עימותים וניסיונות התקרבות בין שתי הקהילות, אמורות להורות כי קשה לצפות להשלכות חיוביות ויתרונות אסטרטגיים שייגזרו מסיפוח עבור ישראל. מבחינת ההקשר, סיפוח נתפס כהזדמנות היסטורית על שום תמיכה אמריקאית בו ומיקוד הקשב האזורי והבינלאומי בסוגיות בוערות אחרות. אך נסיבות אלה צפויות להתברר כשוליות כשתתחוויר משמעותו הבעייתית ארוכת הטווח של המהלך. זאת, שכן הוא יביא לעירוב בין אוכלוסיות עוינות ואיית על מימוש חזונה של ישראל כמדינה יהודית, דמוקרטית, בטוחה ומוסרית. ואשר לחד-צדדיות, היציאה מלבנון, שהתבססה על לגיטימציה בינלאומית והיערכות מדרום לקו הכחול, לא טרקה את הדלת בפני תהליך מדיני בעתיד. לעומת זאת, מהלך חד-צדדי ישראלי בגדה המערבית יסכל אפשרות לקדם בעתיד הסדר מוסכם בין ישראל לפלסטינים.

ב-24 במאי 2000 יצא צה"ל מרצועת הביטחון בדרום לבנון, לאחר 18 שנות שהייה בשטח והקזת דם מתמשכת, בעיקר בלוחמה מול ארגון חזבאללה. ארגון זה, שצמח בקרב הקהילה השיעית בלבנון, הוקם במהלך מלחמת לבנון הראשונה (1982) על ידי משמרות המהפכה האיראניים, בעידודה של סוריה ובסיועה. ישראל נערכה על קו הגבול הבינלאומי (קו כחול) בינה לבין לבנון, כפי שאושר על ידי האו"ם, ולא לקו שיתרונה הביטחוני נובע מאחיזה בשטחים שולטים. משכך אישר מזכ"ל האו"ם דאז, קופי ענן, כי ישראל יצאה מכל שטחי לבנון.

ההיגיון הצבאי שבבסיס רצועת הביטחון היה למנוע מאנשי חיזבאללה לחדור את הגבול, לחסום את דרכן של חוליות טרור בדרכן לישראל, ולמשוך אש לעבר יחידות צה"ל ומאחזי צה"ל במקום לשטח ישראל. במשך השנים האלה הייתה ישראל מוכנה לשלם מחיר יקר בחיי חיילים עבור הבטחת מידה ידועה של חיים נורמליים לתושבי צפון הארץ. לבנון הפכה זירת עימות חילופית בין ישראל לסוריה, ובמהלך שהיית צה"ל בלבנון נשמר השקט בגבול סוריה-ישראל ברמת הגולן. יתר על כן, התערער האתוס של יוזמה והתקפיות, עליו חונך צה"ל: התברר שהרתעת גורמי טרור, הפועלים מקרב אוכלוסייה אזרחית, מאתגרת ומורכבת יותר מאשר הרתעת כוחות צבא סדירים.

אלא שבמקום להיות גורם יוזם ותוקף, כוחות צה"ל הפכו ממוגנים ומבוצרים, ועיקר פעילותם הייתה תגובתית.

הנרטיב שהתגבש במהלך השנים שחלפו מאז היציאה מלבנון, ובעיני רבים הוא נתמך גם על ידי התפתחויות שנרשמו בזירת עזה בעקבות ההתנתקות מהרצועה (2005), הוא של נסיגה מתוך חולשה. נחישותו של ראש הממשלה אז, אהוד ברק, לממש הבטחת בחירות לעשות כן (שהוצהרה לאחר שמפקד יחידת הקישור ללבנון, תא"ל ארז גרשטיין, נהרג ממטען צד בלבנון), מוצגת כתולדה של עייפות החברה והמערכת הפוליטית בישראל מריבוי הקורבנות בזמן שהייה ברצועת הביטחון. ברקע נשמע קולה של תנועת המחאה המתרחבת "ארבע אימהות", שקראה ליציאה מלבנון, וניכרו רשמיהם של אירועים קשים ובראשם אסון המסוקים בפברואר 1997, שבו נהרגו 73 חיילי צה"ל שהיו בדרכם למוצבים ברצועת הביטחון. (ואכן, סקרי דעת קהל שנערכו באותה התקופה לימדו כי כ-70 אחוזים מהמשיבים תמכו ביציאה מלבנון, בעוד כ-20 אחוזים בלבד התנגדו למהלך).

אלא שההקשר המרכזי של היציאה מלבנון, בניגוד לנרטיב הרווח, היה המשא ומתן שהתנהל באותה העת מול סוריה, כחלק מהתהליך המדיני בין ישראל למדינות ערב והפלסטינים שהתקיים בהמשך לוועידת מדריד (אוקטובר 1991). באותן שנים, סוריה הייתה בעלת השליטה בלבנון ופעלה למנוע אפשרות של הסכם ישראלי-לבנוני נפרד. לימים אמר אהוד ברק כי ישראל לא יצאה מלבנון כשהוא היה רמטכ"ל משום שיצחק רבין רצה לעשות זאת דרך משא ומתן עם הסורים, שכן יציאה שלא כתוצאה מהסכם לא עמדה בעיניו על הפרק. גם שמעון פרס ובנימין נתניהו - ראשי הממשלה שכינהו אחרי יצחק רבין - כרכו הסדר בלבנון, שיכלול את הוצאת כוחות צה"ל משטח המדינה, בהסדר כולל עם סוריה. אלא שרצועת הביטחון איבדה את משמעותה כקלף מיקוח במשא ומתן להסדר מדיני עם סוריה עקב כישלון פסגת ז'נבה בין נשיא ארצות הברית ביל קלינטון ונשיא סוריה חאפז אסד במרץ 2000. יתר על כן, התגבשה הערכה ספקנית אשר לתועלת הביטחונית של השהיה באזור דרום לבנון: לצה"ל לא היה מענה מספק לטקטיקות הלחימה של חזבאללה, אלא במחיר גבוה ונצבר של חיי חיילים - מה שעורר לחץ ציבורי גובר; רצועת הביטחון עצמה התפוררה, ובמקום אזור חייץ שיגן על יישובי הצפון, האזור נעשה נטל צבאי וגם פוליטי.

מעצב אסטרטגי הוא מהלך הננקט במטרה לשנות מציאות אסטרטגית מקובעת או שלילית מול יריב ואויב, ככזה, הוא מחולל מצב חדש. עם זאת, לא תמיד ניתן להעריך מה תהיינה כל השלכותיו, לטוב או לרע. כבר בעת הצגת הרעיון של יציאה חד-צדדית מלבנון ברור היה שמדובר במהלך בעל איכות מובהקת של מעצב אסטרטגי. היציאה נועדה לשנות מציאות אסטרטגית ארוכת שנים ובעייתית, משום שלא ניתן היה לקדם הסדר עם סוריה ולבנון, ולשלול מחזבאללה עילה להמשיך ולתקוף את חיילי צה"ל, ובמטרה לשנות את כללי המשחק בזירת הצפון. ללא ספק, היציאה מלבנון הייתה הרת השלכות אסטרטגיות כבדות משקל, שליליות וחיוניות כאחת, שהיו תולדות של נסיבות מקומיות לבנוניות ואזוריות, ואשר לא את כולן, ואולי אף לא אחת מהן, אפשר היה לחזות בעת ההחלטה לגביה ובשעת ביצועה.

בצד השלילה: (1) האתגר שחזבאללה מציב לישראל אך החרף. כוחותיו נערכו לאורך הגבול, כשבידיהם יכולת כינון ישיר בירי לעבר יישובי הצפון ותושביהם. אמצעי הלחימה שברשותו התעצמו והשתפרו במידה ניכרת. בנוסף, הארגון איתר/אילתר עילות חדשות למאבק בישראל

(כפר רג'אר, חוות שבעה, וגם הסוגיה הפלסטינית), והתעצם דימויו כלוחם בשם האינטרסים של המדינה הלבנונית וכמגנה. חזבאללה, שנעשה השליט בפועל של אזור דרום לבנון, יזם במהלך השנים מספר ניסיונות חטיפה של חיילי צה"ל לשם מיקוח – שניים מהם הצליחו כשהשני היה טריגר למלחמת לבנון השנייה (קיץ 2006); (2) הצהרה ראש הממשלה אהוד ברק כי ישראל תגיב במהירות, בנחישות ובעוצמה רבה לפיגועי טרור מלבנון לא עמדה במבחן המציאות: ישראל נמנעה מתגובה לחטיפת שלושה חיילים בגזרת הר דב באוקטובר 2000, במקביל להתפרצות האנטיפאדה השנייה. תגובות ישראל לאירועי טרור היו מתונות יחסית, חזבאללה המשיך להכתיב את כללי המשחק עד לחטיפת החיילים ביולי 2006. בפועל, רק מלחמת לבנון השנייה הועילה להרחיק מהגבול כוחות של חזבאללה, גם אם לא כליל, בעוד צבא לבנון התפרס לאורך הגבול לצד כוח שמירת שלום מתוגבר של האו"ם - יוניפי"ל. עם זאת, גם בעקבות מלחמת לבנון השנייה לא נבלם מאמץ ההתעצמות הצבאית של חזבאללה, ואף התעצם. (3) נפתח פתח להתבססות המעורבות וההשפעה של איראן בלבנון, ובכלל זאת התפרסות של יחידות מודיעיניות איראניות בסמוך לגבול ישראל; (4) ישראל יצאה בחיפזון מדרום לבנון בעקבות התפרקות מהירה של צבא דרום לבנון - (צד"ל - מיליציה מקומית שהוקמה ב-1976 על בסיס אינטרס משותף לישראל ולתושבי דרום לבנון בעקבות מלחמת האזרחים בלבנון) ונטישת מוצביו, לא מעט בעקבות שמועות על נסיגה ישראלית מתקרבת. באזור הביטחון בלבנון היו מעל 30 מוצבי צד"ל ו-13 מוצבים של צה"ל. צד"ל אמור היה להמשיך ולשמור על הביטחון השוטף באזור בתצורה של כוחות מקומיים גם לאחר יציאת צה"ל ממנו ולנסות למנוע את השתלטות חזבאללה על מרחב הגבול. ציפיות אלה, שהיו ממילא חסרות בסיס, התבדו. 6,800 חיילי צד"ל ובני משפחותיהם נמלטו לישראל. (5) תמונות הנסיגה החפוזה, תוך השארת ציוד צבאי בשטח לבנון, כרסמו בדימוי ההרתעתי של ישראל ככוח שאין להכריעו באמצעים צבאיים. מיד לאחר הנסיגה, מנהיג חזבאללה, חסן נצראללה, שיווק את דימוי החברה הישראלית כ"כורי עכביש" - מוחלשת, חלולה ועייפה. (6) נטען כי היציאה מלבנון, כפי שהתבצעה, דרבנה את פרוץ האינתיפאדה השנייה בגדה המערבית ורצועת עזה בהמשך אותה שנה. זאת, תוך התעלמות מהתסכול שנצבר בקרב אוכלוסיית השטחים במהלך השנים שבהן קרטע יישומו של הסכם הביניים, מעליית חמאס כאתגר גם לרשות הפלסטינית, ומהכישלון בקידום הסדר בין ישראל לפלסטינים בסבב המשא ומתן שנערך באותו הקיץ בחסות אמריקאית בקמפ-דיוויד.

ואשר להתפתחויות החיוביות - שגם אותן לא ניתן היה לחזות מראש אחת לאחת: (1) ישראל דרשה וקיבלה לגיטימציה בינלאומית ליציאה מלבנון, על בסיס החלטת מועצת הביטחון 425 (מ-1978 לאחר מבצע ליטאני), תוך הקפדה על היערכות צה"ל מדרום לקו הגבול הבינלאומי. הפעולה בהתאם לנורמה הבינלאומית הובילה בהמשך להחלטת מועצת הביטחון 1559 ([ספטמבר 2004](#)) שקראה לכיבוד העצמאות והריבונות של [לבנון](#), לסיום הנוכחות הצבאית [הסורית](#) במדינה, ולפירוק המיליציות הפעילות בה, ובראשן [חזבאללה](#) (סעיף שלא כובד). בנוסף הייתה בישראל ציפייה, כי בהתאם להחלטה 425, ממשלת לבנון תיזדרש לממש את ריבונותה ולפרוס את צבא לבנון לאורך הגבול עם ישראל, כאמור מהלך שהתבצע רק לאחר מלחמת לבנון השנייה; (2) יציאת צה"ל מדרום לבנון שמטה מידי סוריה את הלגיטימציה לנוכחות כוחותיה בלבנון, והביאה להחלטת מועצת הביטחון 1559. בעקבותיה יחד עם אירועים נוספים בלבנון, וביניהם רצח ראש הממשלה רפיק חרירי והפלת הממשלה ב"מהפכת הארזים", גבר הלחץ המקומי והבינלאומי על

סוריה שהוביל להוצאת כוחותיה מהמדינה; (3) לאחר היציאה מלבנון ובמיוחד מאז מלחמת לבנון השנייה, נרשמה ירידה חדה במספר התקריות לאורך הגבול ותקופת רגיעה ממושכת; (4) לצד התעצמותו הצבאית, וכנראה במידה רבה בזכותה, חזבאללה התקבל כגורם לגיטימי במערכות הפוליטית והחברתית הלבנוניות. התנהלותו מושפעת מקשת של שיקולים פוליטיים-מדינתיים רחבה יותר מאשר זו המנחה פעילות של ארגון טרור גרידא. שיקולים אלה מכתבים מדיניות פרגמטית ומרסנת מפני הליכה על הסף העלולה לגרום הסלמה רבתי בעימות עם ישראל.

מה בין נסיגה לסיפוח?

במקרה היציאה מדרום לבנון מדובר בנסיגה של צה"ל/ישראל והיערכות מחודשת על קו גבול בינלאומי מוכר, לעומת זאת, החלת ריבונות על שטחים בגדה המערבית על ידי ישראל תהיה סיפוח שטח הנתון במחלוקת בין ישראל לבין הפלסטינים ואשר קיים קונצנזוס רחב בקרב גורמים בינלאומיים רלוונטיים לגבי אי-חוקיות המהלך. ועדיין, מניתוח היציאה מלבנון ניתן לגזור שלושה לקחים עקרוניים - מעצב אסטרטגי, הקשר, חד-צדדיות - העשויים לסייע בבחינת השלכותיו של מהלך סיפוח חד-צדדי בגדה המערבית.

מעצב אסטרטגי - ברי כי סיפוח שטחים בגדה המערבית בלי הסדר מדיני עם הפלסטינים יהיה מעצב אסטרטגי, שכן הוא יטרוף את הקלפים. בעקבות סיפוח - בלי קשר להיקפו, וגם בלי קשר לתמיכה במהלך של הממשל האמריקאי - צפויים להשתנות כללי כללי המשחק בין ישראל לפלסטינים. בעוד מאזן ההשלכות של היציאה מלבנון התברר עם הזמן כנוטה לצד החיובי, היכרות מקרוב עם הזירה הישראלית-פלסטינית, האווירה בקרב שתי הקהילות והתנסויות עבר שחוו - עימותים וניסיונות התקרבות כאחד - אמורים להורות כי קשה לצפות להשלכות חיוביות ויתרונות אסטרטגיים עבור ישראל בעקבות סיפוח. לא זו בלבד שהמהלך לא יקדם הסדר ישראלי-פלסטיני, אלא הוא יסיג את היחסים לאחור, למאפייניהם כפי שהתעצבו בימים שקדמו ליצירת בסיס להידברות שוטפת. בסיס זה עדיין תקף למרות הקיפאון המדיני, בפרט בכל הנוגע לשיתוף פעולה ביטחוני וגם כלכלי בין הצדדים - הגם שהשיח בישראל על אודות סיפוח קרב החרף את האיומים מפי דוברי הרשות הפלסטינית, ובכללם יו"ר הרשות מחמוד עבאס, לבטלו. הרשות, למרות שהיא שלטת רק בחלק מהשטחים הפלסטיניים ורצועת עזה מצויה בשליטת חמאס, היא הפרטנר הרשמי לישראל במשא ומתן עתידי. סיפוח בגדה המערבית, מתוך שהוא יקעקע אפשרות לקדם הסדר ישראלי-פלסטיני, יערער גם את הבסיס המשפטי-פוליטי לעצם קיומה של הרשות ואפשר שיאיץ את התפרקותה או קריסתה. אם הרשות הפלסטינית לא תשרוד את משמעות הסיפוח, ביניהן תסיסה עממית נרחבת, ישראל תמצא אחראית לרווחתם הבסיסית ויותר מכך של 2.7 מיליון פלסטינים תושבי השטחים. וכל זאת, כשבשטחים הולכת ומתרחבת התמיכה העממית ברעיון המדינה האחת כתחליף לחזון שתי המדינות שהכזיב. פרט לנטל הכלכלי, אין צורך להכביר מילים לגבי המשמעות של התפתחות בעייתית בכיוון זה על אופייה הדמוקרטי והדמוגרפי של מדינת ישראל. זאת ועוד, הקהילה הבינלאומית לא תכיר בריבונות ישראל בשטח המסופח, וצפוי שאף תגבר תמיכתה בזכויות הפלסטינים להגדרה עצמית ולמדינה בקווי 4 ביוני '67 ובחתימתם להציב בפני ישראל אתגרים בפורומים בינלאומיים. היתרון היחיד העשוי להתלוות לסיפוח הוא רגשי-אידאולוגי מעיקרו - מימוש זכותה של מדינת ישראל בחבלי המולדת. אולם, יש לשקלל את מימושה של תביעה זו עם הצורך הביטחוני להגן על שלומם

של מתיישבים באזור, שאך יגבר עקב הישארותם בשטח רווי טינה וחומר נפץ – במלוא מובן המילה.

הקשר - מהלך של סיפוח מוצג כהזדמנות אולי חד-פעמית, שיצרו נסיבות ספציפיות: נשיא ארה"ב דונלד טראמפ, ידיד ישראל, מאייש את הבית הלבן, העולם טרוד בהתמודדות עם מגפת הקורונה והמניה הפלסטינית בירידה מבחינת העניין הבינלאומי. כלומר, ההקשר שיהיה לסיפוח הוא הזדמנות כמעט מקרית, המוגבלת לחלון זמן מצומצם. ואולם, אם תיבחן כוונת הסיפוח בהקשר אסטרטגי רחב - עתיד התהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים, היכולת לכונן מציאות של שתי מדינות ו/או להיפרד מהפלסטינים מדינית, גאוגרפית ודמוגרפית - מוטיב ההזדמנות הוא חסר משמעות למצער, אם לא הרה אסון.

חד-צדדיות - המגנים את הנסיגה מלבנון, כמו גם את ההתנתקות החד-צדדית מרצועת עזה, כמהלך חד צדדי פסול, תומכים כיום במהלך סיפוח חד-צדדי בגדה המערבית על סמך הטיעון שאין מדובר בנסיגה אלא ב'החלת ריבונות' – מגמה הפוכה לנסיגה. ואולם, יש לזכור כי ההיבטים החיוביים של היציאה מלבנון נגזרו מכך שהתבססה במובנה הטריטוריאלי על החלטת מועצת הביטחון 425, קרי על היערכות מדרום לקו כחול, לא מהפרה של הדין וההחלטות הבינלאומיות. ובנוסף, היציאה מלבנון לא סגרה את הדלת בפני תהליך מדיני בעתיד. הסדר הזוכה בלגיטימציה בינלאומית אמור לבסס יציבות ורגיעה ביטחונית, גם אם לא בטווח המידי. לעומת זאת, מהלך חד-צדדי בגדה המערבית יטרוק את הדלת בפני אפשרות לקדם הסדר מוסכם, נוסף לכך שהוא ישקף התייחסות שולית בלבד לאפשרות קידומם של קשרים ותהליכי שיתוף פעולה עם מדינות ערב. דווקא הימנעות ממהלך חד-צדדי, בפרט אם תתלווה אליה קריאה לפלסטינים לשוב לשולחן המשא המתן, עשויה לקדם אינטרסים ישראלים מהותיים במזרח התיכון וברחבי העולם.

* * *

הערת סיום: תזכר סוגיה כאובה נוספת הקשורה בסיפור היציאה מלבנון – נטישת צד"ל והבגידה בו. אהוד ברק גרס בהקשר זה כי "מצבים סבוכים יוצרים פלונטרים כואבים, אין פתרונות קסם". אכן כן, אין פתרונות קסם, אלא שאולי אפשר היה להתנהל אחרת מול צד"ל לאחר 22 שנות שיתוף פעולה. וכיום, מנגנוני הביטחון של הרשות הפלסטינית פועלים בשיתוף פעולה שוטף ושיטתי עם צה"ל ולזכותם סיכולים רבים של פעולות טרור. הם אלה האחראים לכל נושאי חוק וסדר בשטחי הרשות. האם התומכים בהחלת הריבונות בגדה המערבית בוחנים את האפשרות שמנגנוני הביטחון הפלסטינים יחושו נבגדים, בשורותיהם תתפתח עוינות לישראל, הם יתפרקו ואפילו "רק" יחדלו לתפקד? מה תהיינה אז ההשלכות הביטחוניות לישראל? כיצד, אם בכלל, ניתן לבסס, לייצב ולהגביר את ביטחון ישראל במציאות של עירוב בין אוכלוסיות, שהיחסים ביניהן מתאפיינים בעוינות?